

KRONIKA

TOWARZYSTWA LITERACKIEGO IM. ADAMA MICKIEWICZA

ROZALIA WOJKIEWICZ

(Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)

SPRAWOZDANIE Z KONFERENCJI „«WSKRZESIĆ CHOĆBY CHWILĘ». WŁADYSŁAWA REYMONTA ZMAGANIA Z MYŚLĄ I FORMĄ” (POZNAŃ, 3–5 GRUDNIA 2015)

ZOKAZJI DZIEWIĘDZIESIĄTEJ rocznicy śmierci Władysława Reymonta w dniach 3–5 grudnia 2015 roku odbyła się w Poznaniu ogólnopolska konferencja naukowa „Wskrzesić choćby chwilę». Władysława Reymonta zmagania z myślą i formą”, zorganizowana pod auspicjami Zakładu Pozytywizmu i Młodej Polski Instytutu Filologii Polskiej i Klasycznej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu oraz Wydziału Filologiczno-Filozoficznego Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Komitet organizacyjny współtworzyli: prof. dr hab. Radosław Okulicz-Kozaryn, dr hab. Marek Wedemann, dr Mateusz Bourkane, mgr Agnieszka Sell. Obrady odbywały się w Salonie Mickiewicza pod Kopułą w gmachu poznańskiego Collegium Maius oraz w sali posiedzeń Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Konferencja cieszyła się dużym zainteresowaniem – podczas trzydniowej sesji referaty zaprezentowało trzydziestu dwóch badaczy z krajowych ośrodków akademickich, takich jak: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Uniwersytet Opolski, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Uniwersytet Białostocki, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Uniwersytet Łódzki, Uniwersytet Artystyczny w Poznaniu, Akademia Ignatianum w Krakowie, Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Stanisława Pigonia w Krośnie.

Czwartkowe obrady otworzyli prof. dr hab. Bogumiła Kaniewska, dziekan Wydziału Filologii Polskiej i Klasycznej UAM, oraz prof. dr hab. Krzysztof Trybuś, dyrektor Instytutu Filologii Polskiej UAM. Następnie głos zabrał prof. dr hab. Radosław Okulicz-Kozaryn, który przywitał uczestników konferencji odczytaniem fragmentu diariusza Władysława Reymonta – 4 stycznia 1894 roku pisarz odnotował:

W święta u Potockiego robili rodzaj sesji na mnie. Grot (Antoni Potocki) radził mi szczerze czytywać klasyków. Powiada, że u mnie jest zbyt wiele zewnętrżności, obserwacji, a zbyt mało astralnego ciała. Jest to chłop przede wszystkim grubo zarozumiały, talent ma, wiedzy dosyć i chciałby swoje widzimisię narzucać wszystkim. [...] on widzi tylko zewnętrżną stronę moich prac, ich szkielek anegdotyczny, ale nie widzi kąta, pod jakim ja je oświetlam i ustawiam do oglądania. Bezwzględny obiektywizm jest taką samą farsą, jak subiektywizm w literaturze. [...] Zresztą jest głupstwem twierdzić, że ktoś pisze li tylko obserwując; przede wszystkim, przynajmniej ja muszę czuć ten wypadek jakiś, muszę go sobie jak najściślej uprzedmiotowić w sobie, nim go zacznę opisywać.¹

Przypominając intencję przyświecającą organizatorom sesji, Okulicz-Kozaryn zwrócił uwagę, iż Potocki sprzyjał jednak Reymontowi, inaczej niż na przykład Stanisław Brzozowski, który nazwał autora *Ziemi obiecanej* „miejszem, przez które przechodzą wrażenia”². Kiedy pisarz uwiecznia ich przebieg, zasługuje jeszcze na pożądaną uwagę krytyka, gorzej, gdy stylizuje czy filozofuje – „Reymont stylizujący czy filozofujący jest jednym z najnieznośniejszych pisarzy”³ – przypomniał badacz opinię autora *Legendy Młodej Polski*. Historia już dawno nad tą i podobnymi opiniami przeszła do porządku dziennego – między innymi dzięki Nagrodzie Nobla Reymont cieszy się sławą wielkiego twórcy. Ale historia literatury polskiej – tłumaczył zamysł konferencji Okulicz-Kozaryn – nie oddała dotąd w pełni Reymontowi sprawiedliwości, nawet go zaniedbała. Wybitny pisarz, znakomity artysta nie ma wprawdzie obowiązku być jednocześnie filozofem, ale jego dzieła, jeśli rzeczywiście na miano wielkich zasługują, nie mogą być jednocześnie traktowane jako li tylko zapis rzeczywistości, wrażeń, stanów psychicznych i nie skłaniać albo rzadko skłaniać do głębszej refleksji.

Obrady plenarne zainicjował referat dr hab. Krystyny Zabawy (Akademia Ignatianum w Krakowie), zatytułowany „*Życie przedstawić jakim jest...*” – *świadomość estetyczna i poglądy Reymonta na sztukę*. Punktem wyjścia dla swoich rozważań prelegentka uczyniła spostrzeżenie Kazimierza Wyki o „nie-artystycznych” inspiracjach refleksji estetycznej Reymonta i na podstawie, między innymi, zapisków dziennikowych i korespondencji rekonstruowała sposób ujmowania rozmaitych dziedzin sztuki przez pisarza, zwracając na przykład uwagę, że kanony piękna u autora *Komediantki* wyznaczała natura. Dr hab. Grażyna Legutko (UJK) w referacie *Reymont, „Chimera” i „Komurasaki”* interpretowała opublikowane w 1901 roku na łamach „Chimery” opo-

1 W.S. Reymont, *Dziennik nieciągły 1887–1924*, oprac. B. Utkowska, Kraków 2009, s. 135–136.

2 S. Brzozowski, *Władysław Reymont*, w: tegoż, *Współczesna powieść i krytyka*, wstęp T. Burek, Kraków–Warszawa 1984, s. 125.

3 Tamże.

wiadanie *Komurasaki. Żaloszna historia o pękniętym, porcelanowym sercu japońskim*. Badaczka zaakcentowała niezwykle i niedostrzeżone dotychczas powinowactwa sfunkcjonalizowanej w utworze koncepcji opowiadania z estetycznym profilem Miriamowskiego periodyku, a także zwróciła uwagę, że czerpiąc z dziedzictwa kultury Dalekiego Wschodu, Reymont okazuje się modernistycznym manierystą. Ożywiona dyskusja towarzyszyła wystąpieniu dr Anny Barcz (ATH w Bielsku-Białej), zatytułowanemu *Zwierzęta poza Rajem*. Autorka odczytała twórczość Reymonta w perspektywie kulturowych studiów nad zwierzętami, zwracając uwagę na rolę, jaką odgrywają psy w takich opowiadaniach, jak *Suka czy O zmierzchu*. Według prelegentki sposób przeżywania świata przez zwierzęta (Barcz skupiła się na analizie obecnego w małych prozach motywu oskarżania wojny) pozwala zakwalifikować *Orkę* oraz *Dolę* do literatury pacyfistycznej. Dr hab. Wiesław Ratajczak (UAM) oraz dr hab. Małgorzata Okulicz-Kozaryn (UAM) odsłonili kuliszy reymontowskiego archiwum profesor Barbary Koc, które po śmierci uczonej trafiło do Instytutu Filologii Polskiej UAM. W zasobach – jak zasygnalizowali badacze – znajdują się elementy kartoteki kalendarza życia i twórczości pisarza, wypisy z listów autora *Chłopów* czy ślady udziału w życiu literackim. Referenci zwrócili uwagę na przydatność zebranych przez literaturoznawczynię materiałów dla procesu dalszej, pogłębionej eksploracji badawczej i interpretacji dzieła Reymonta. Z kolei dr hab. Beata Utkowska (UJK) w referacie *Reymonta teksty możliwe. O późnych autografach pisarza* zaprezentowała zrekonstruowane na podstawie lektur brulionowych zapisków noblisty zapowiedzi nigdy nienapisanych profetycznych powieści, których tematyka miała ogniskować się wokół zagadnień przyszłych losów ludzkości, eksperymentów eugenicznych, wizji XX wieku jako areny walki z bolszewizmem. Niezwykle interesującego omówienia doczekało się miejsce wybrane przez Reymonta na przystań ostatnich lat życia, czyli Kołaczkowo. Dr Anna Roter-Bourkane (UAM) – notabene mieszkanka okolic tak lubianych przez autora *Chłopów* – przygotowała prezentację „*Nawet wannę mamy lichą*” – *Reymont w Wielkopolsce* i opowiedziała o urokach polskiej arkadii noblisty. Topograficzny punkt wyjścia miało także wystąpienie dr hab. Sabiny Brzozowskiej (UO), zatytułowane *Włochy Reymonta*. Zdaniem badaczki opisy włoskich miast Reymont tworzy na wzór dzieł malarskich, stając się podróżnikiem-ilustratorem, a prozatorskie passusy o Neapolu przywodzą na myśl wizje rozświetlonych katedr gotyckich, które Stanisław Wyspiański nakreślił słowem w listach do Lucjana Rydla z 1890 roku. Natomiast prof. dr hab. Jolanta Sztachelska (UwB), w referacie *Wobec autorytetu (Reymont – Sienkiewicz)* wyeksponowała rolę autorytetu pisarza, dokonując zestawiania trzech powieści: *Roku 1794* Reymonta, *Legionów* Sienkiewicza oraz *Popiołów* Żeromskiego.

W zmaganiach z myślą Reymonta nie mogło zabraknąć refleksji nad wątkami chłopskimi. Znalazło to swoje odzwierciedlenie w referacie prof. dra hab. Tadeusza Budrewicza (UP im. KEN) *Status Rocha w „Chłopach”*. Wypowiedź koncentrowała się na relacji między autografem powieści, pierwodrukiem prasowym w „Tygodniku Ilustrowanym” a edycją książkową oraz autografem adaptacji teatralnej. Porównu-

jąc kilka wersji tekstu, Budrewicz prześledził symboliczną kreację Rocha, eksponując jej polityczne i religijne korelaty – niektóre zapatrywania bohatera – jak zauważył prelegent – wiążą go bowiem z duchowością mariawicką. Dr Jakub Żmizdiński (UAP) scharakteryzował aktualizujące się u Reymonta literackie reprezentacje obrzędów ludowych, zestawiając je z tymi, które pojawiają się na kartach cyklu powieściowego *Na wysokiej połoninie* Stanisława Vincenza, a dr Jan Wasiewicz (UAP) przyjrzał się recepcji *Chłopów*, wykorzystując narzędzia badań nad pamięcią zbiorową. Prelegent posłużył się koncepcją miejsc pamięci (*lieux de mémoire*), którą sformułował Pierre Nora, rzetelnie śledząc sposób funkcjonowania epopei w odniesieniu do chłopskiego dziedzictwa.

Pierwszy dzień konferencji zamknął wieczorny blok referatowy poświęcony powieści *Wampir*. Prof. dr hab. Gabriela Matuszek-Stec w referacie „*Nieczyste sprawy*”. O „*Wampirze*” Reymonta poddała analizie przede wszystkim te sceny powieści, w których opisane zostało działanie sił nadprzyrodzonych, oraz zwróciła uwagę na pewne interesujące analogie pomiędzy dziełem Reymonta a tekstami Stanisława Przybyszewskiego, zwłaszcza *Synagoga Szatana* oraz *Il regno doloroso*. Badaczka określiła *Wampira* mianem „powieści dziwnej”, „denerwującej”, „złej”, opartej niemal wyłącznie na „chwytach nieczystości”. Mgr Agnieszka Sell (UAM) w wystąpieniu *Seans spirytystyczny w „Wampirze” Reymonta* w zwarty oraz błyskotliwy sposób odczytała fragmenty utworu na tle historii seansów spirytystycznych, między innymi w kontekście wyimków oraz ilustracji z dziewiętnastowiecznej prasy angielskiej, a dr Marcin Jauksz (UAM) w artykule *Nieustraszony łowca wampirów* gruntownie i rzeczowo przeanalizował konwencje kobiecości w powieści Reymonta.

Piątkowe obrady odbyły się w sali posiedzeń PTPN, poprzedziło je słowo powitalne prof. dr hab. Katarzyny Meller, przewodniczącej Wydziału Filologiczno-Filozoficznego PTPN. Pierwszy głos zabrał dr Łukasz Książyk (UW) – wygłosił referat „*Ziemia obiecana*” jako *schopenhauerowska powieść o nudzie*, w którym stwierdził, że jednym z najistotniejszych tematów powieści jest właśnie ów stan emocjonalny, który – co istotne – nie został jeszcze w dziele Reymonta zauważony i skrupulatnie opisany. Prelegent zaproponował interpretację utworu przez pryzmat filozofii Arthura Schopenhauera i przekonał uczestników konferencji do zrewidowania pokutującego po dziś dzień sądu o tendencyjnym zakończeniu łódzkiej epopei; przedstawił też wyniki wnikliwego zestawienia tekstu literackiego z jego filmową adaptacją, zubażającą zdaniem referenta wymowę powieści. Z żywą reakcją słuchaczy spotkał się także referat prof. dra hab. Radosława Okulicz-Kozaryna (UAM) „*Ziemia obiecana*” jako *epopeja nerwowa*. Autor podzielił się odkrywczą interpretacją dzieła Reymonta, w którym dostrzegł cechy charakterystyczne dla tak zwanych powieści o wieku nerwowym. Według badacza nie tylko Karol Borowiecki zdradza symptomy klasycznej neurozy – rozgorączkowanie i niestateczność nerwów objawia cała fabryczna sceneria powieściowa. Dr Katarzyna Badowska (UŁ) w wystąpieniu *Nieznane dusze i fermentujące „ja” – o modernistycznych tożsamościach popękanych* wnikliwie przeanalizowała problem tożsamości i podmioto-

wości w kontekście, między innymi *Fermentów* i *Marzyciela*, a także *W palarni opium* i *Krzyku*. Tę część obrad zamknęły – zainspirowana teorią geopoetyki prezentacja dra Krzysztofa Fiołka (UJ), zatytułowana *Ziemia pisarzowi obiecana, czyli Reymont w perspektywie geopoetyki*, która dotyczyła relacji dzieł Reymonta z konkretnym krajobrazem i związków pisarza z ziemią rodzinną, a także wystąpienie dra hab. Marka Wedemanna (UAM) który wygłosił referat *Okruchy epepei. Reymont i inni o prześladowaniu unitów pod panowaniem rosyjskim* na temat epickich zapisów carskich represji.

Kolejną część piątkowych obrad otworzyła dr Aleksandra Budrewicz (UP) wystąpieniem „*Komediantka*” versus „*The Comedienne*”. *Interkulturowość w angielskim przekładzie „Komediantki” Reymonta*. Badaczka, uwagę koncentrując na problematyce interkulturowości w przekładzie literackim, porównała fragmenty oryginalnego tekstu powieści z ich okrojonym i zniekształconym odpowiednikiem w wersji przetłumaczonej na potrzeby amerykańskich czytelników. Muzycznym wątkom w *Fermentach* przyjrzała się mgr Karolina Karpińska (UAM). W interesującym referacie *Młodopolski spór o muzykę w „Fermentach” Reymonta* wskazała, jaką rolę odgrywa muzyka w życiu przedstawicieli różnych warstw społecznych zobrazowanych w powieści. Dr hab. Joanna Maleszyńska (UAM) w wystąpieniu zatytułowanym *Reymont na scenie muzycznej* przedstawiła dzieje recepcji muzycznej utworów autora *Komediantki*. Oprócz baletu Graya Veredona *Ziemia obiecana* badaczka skomentowała fragmenty musicalowych adaptacji *Chłopów* – na przykład Witolda Rudzińskiego oraz Piotra Dziubka – i przybliżyła słuchaczom historię ich powstania. Prof. dr hab. Marek Hendrykowski (UAM) opowiedział o Reymoncie – scenarzyście, o „filmowej obrazowości”, „fantomatyczności wyobrażeń i realizmie przedstawień” w utworach autora *Ziemi obiecanej*. Dr hab. Marek Dybizbański (UO) w pieczołowity sposób ukazał zmagania pisarza z formą dramatyczną, dokonując rekonstrukcji przedstawienia i układu dramatu *Chłopi* na podstawie rękopisu, notatek Reymonta i recenzji teatralnych. Wirtuozowsko zaprezentowaną refleksją o bardzo nieudanej próbie dramatycznej, czyli *Przegranej*, podzielił się prof. dr hab. Tomasz Sobieraj (UAM).

Drugi dzień sesji zamknięto projekcją filmu dokumentalnego *Odcinek czternasty* (1973). Był to wyreżyserowany przez Radosława Piwowarskiego *appendix* do trzynastoodcinkowego serialu *Chłopi*. Wprowadzenie i komentarz do filmu z dużym wyczuciem przedmiotu i znanstwem zaprezentował dr Piotr Pławuszewski (UAM).

Trzeciego dnia konferencji (który przypadł dokładnie w dziewięćdziesiątą rocznicę śmierci Reymonta) obrady powróciły do Collegium Maius. Rozpoczął je znakomity referat dra Wojciecha Gruchały (PWSZ im. Stanisława Pignonia w Krośnie) pod tytułem *Władysław Reymont a sprawa kobiet (upadłych)*. Prelegent skoncentrował swoją uwagę między innymi na moralnej postawie bohaterki utworów autora *Ziemi obiecanej*, wyeksponował też znaczenie wątku szekspirowskiego w *Komediantce*. Mgr Agnieszka Wojcieszek (UO) wskazała na rozmaite analogie – paralele światopoglądowe Reymonta oraz Maksyma Gorkiego, niebędące tylko wynikiem zbieżności biograficznych. Dr Sonia Szymańska szczegółowo omówiła stosunek pisarza

do emigracji – między innymi na podstawie korespondencji i nowel będących pokłosiem odbytej w latach 1919–1920 podróży za ocean, która znacznie odmieniła wizerunek amerykańskiej Polonii w oczach pisarza.

Po przerwie głos zabrał prof. dr hab. Maciej Gloger (UKW), który w wystąpieniu pod tytułem *Nowy pozytywizm. Roman Dmowski o „Ziemi obiecanej” Reymonta* wnikliwie omówił recenzję powieści dokonanej przez Dmowskiego. Dr Mateusz Bourkane (UAM) w referacie zatytułowanym *Reymont, Dmowski i „Rok 1794”* przyjrzał się natomiast polemice polityka ze Stanisławem Pieńkowskim na łamach „Gazety Warszawskiej” w roku 1914. Obrady zamknęły erudycyjne rozważania Elżbiety Flis-Czerniak (UMCS) *Okolo roku 1794. Reymont – Miciński – Berent* o rozmaitych sposobach ukazywania ostatnich lat I Rzeczypospolitej przez Reymonta (*Rok 1784*) i Tadeusza Micińskiego (*Termopile polskie, Wita*).

Konferencję poprzedził wieczór *Czytanie Reymonta* zorganizowany 2 grudnia przez członków studenckiego koła naukowego *Cykliści & Findesieliści* (Dawid Kulesz, Wiktoria Stoszek, Dawid Zwierzykowski, Joanna Kończewska, Szymon Czapliski, Aleksandra Białek, Jacek Muszkieta, Aleksandra Sikorska, Jan Łodziński) zrzeszającego wielbicieli kultury przełomu wieków. W nastrojowym wnętrzu Sali Prób Teatralnych Collegium Maius przedstawione zostały *Krzyk* oraz fragmenty *Zabiłem*, a zgromadzona publiczność mogła uczestniczyć we wspólnym „odczytaniu” krwawej zagadki dręczącej bohaterów nowel noblisty. Ponadto, w trakcie konferencji można było nabyć publikacje wydane przez Wydawnictwo Naukowe UAM.

Żywa wymiana myśli podczas poznańskiej konferencji przyniosła wiele nowych i inspirujących odczytań dzieł noblisty. Badaczom nie tylko udało się dotrzeć – by przypomnieć i sparafrazować przywołany na początku fragment z dziennika Reymonta – do „wewnętrznej” strony prac pisarza, ale przede wszystkim dostrzec „kąć, pod jakim je oświetlał i ustawiał do oglądania”.

ABSTRACT

“‘TO REVIVE THE MOMENT’ WŁADYSŁAW REYMONT’S STRUGGLE WITH IDEA AND FORM” (POZNAŃ, 3–5 DECEMBER 2015) – CONFERENCE REPORT

This report regards the nationwide academic conference entitled “‘To revive the moment.’ Władysław Reymont’s struggle with idea and form” (“‘Wskrzesić choćby chwilę.’ Władysława Reymonta zmagania z myślą i formą”), which took place 3–5 December 2015 organized by Faculty of Positivism and Young Poland, Institute of Polish Philology (Adam Mickiewicz University, Poznań) and Philology and Philosophy Department of Poznań Society of Friends of Sciences (PTPN). During the conference 32 scholars from various universities presented their works. A lively exchange of ideas commemorated ninetieth anniversary of Reymont’s death, but also brought a lot of innovative and inspiring interpretations of Reymont’s works.

KEYWORDS

Władysław Reymont, Adam Mickiewicz University (Poznań), scientific life